

<https://doi.org/10.62837/2026.7.347>

AYNUR HÜMMETOVA ELMAN QIZI
Bakı Avrasiya Universitetinin doktorantı

ahummetova@mail.ru

ORCID:0000-0002-6882-

MÜASİR İNGİLİS DİSKURSUNDA ZAMAN BUDAQ CÜMLƏLƏRİNİN PRAQMATİK FUNKSİYALARI

Xülasə

Məqalədə müasir ingilis dilində zaman budaq cümlələrinin praqmatik funksiyaları funksional dilçilik və diskurs yanaşması əsasında tədqiq edilmişdir. Araşdırmanın məqsədi zaman budaq cümlələrinin yalnız hadisələr arasındakı zaman münasibətlərini ifadə edən sintaktik konstruksiyalar kimi deyil, həm də nitqin təşkili, mətnin strukturlaşdırılması və danışanın kommunikativ niyyətinin reallaşdırılması baxımından yerinə yetirdiyi funksiyaları müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat zamanı müasir praqmatika, diskurs analizi və sistemli-funksional dilçilik nəzəriyyələrinin əsas müddəalarına istinad edilmiş, zaman budaq cümlələrinin müxtəlif diskurs növlərində işlənmə xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə təhlil olunmuşdur.

Müəyyən edilmişdir ki, **when, while, before, after, since, until, as soon as, whenever** və digər zaman bağlayıcıları vasitəsilə qurulan budaq cümlələr hadisələrin xronoloji ardıcılığını ifadə etməklə yanaşı, informasiyanın təqdim edilmə üsuluna, mətnin koherentliyinə və kohezivliyinə, eləcə də müəllif və ya danışanın kommunikativ strategiyasının həyata keçirilməsinə mühüm təsir göstərir. Məqalədə müxtəlif ingilisdilli akademik, publisistik və bədii mətnlərdən seçilmiş nümunələr əsasında zaman budaq cümlələrinin məlumatın aktuallaşdırılması, hadisələr arasında məntiqi və semantik əlaqələrin qurulması, əsas fikrin vurğulanması və diskursun məntiqi bütövlüyünün təmin edilməsində oynadığı rol təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, zaman budaq cümlələrinin funksional imkanları onların yalnız sintaktik quruluşu ilə məhdudlaşmır, həm də konkret kommunikativ situasiya, diskurs mühiti və kontekstlə sıx bağlıdır. Bu baxımdan zaman budaq cümlələrinin praqmatik aspektdən öyrənilməsi müasir ingilis dilinin sintaktik sisteminin funksional xüsusiyyətlərinin daha dərinlən anlaşılmasına, eləcə də funksional dilçilik, diskurs analizi və ingilis dilinin tədrisi sahəsində aparılan tədqiqatların nəzəri bazasının zənginləşdirilməsinə töhfə verir.

Açar sözlər: ingilis dili, zaman budaq cümləsi, praqmatika, diskurs, mürəkkəb cümlə, kommunikativ funksiya, subordinasiya

Müasir ingilis diskursunda zaman budaq cümlələrinin praqmatik funksiyaları

Müasir dilçilikdə mürəkkəb cümlələrin tədqiqi yalnız onların sintaktik quruluşunun öyrənilməsi ilə məhdudlaşmır. Son onilliklərdə funksional dilçilik, praqmatika və diskurs analizinin inkişafı mürəkkəb cümlələrin, xüsusilə zaman

budaq cümlələrinin kommunikativ imkanlarının daha geniş aspektdə araşdırılmasına şərait yaratmışdır. Müasir yanaşmalara görə dil vahidlərinin funksiyası onların yalnız formal quruluşu ilə deyil, həm də konkret kommunikativ situasiyada yerinə yetirdiyi vəzifə ilə müəyyən edilir. Bu baxımdan zaman budaq cümlələri danışanın nitq strategiyasının formalaşdırılmasında, məlumatın ardıcıl təqdim edilməsində və mətnin məntiqi bütövlüyünün təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

İngilis dilində zaman budaq cümlələri əsasən *when, while, before, after, since, until, as soon as, whenever* və digər bağlayıcılar vasitəsilə formalaşır. Ənənəvi qrammatikada bu konstruksiya hadisələrin zaman münasibətlərini ifadə edən sintaktik vahidlər kimi izah edilir. Lakin pragmatik yanaşma göstərir ki, həmin bağlayıcılar yalnız zaman ardıcılığını bildirmir, eyni zamanda danışanın hadisələr arasında qurduğu məntiqi əlaqəni, diqqət mərkəzini və kommunikativ məqsədini də ifadə edir. Bundan əlavə, zaman budaq cümlələrinin pragmatik xüsusiyyətləri müxtəlif diskurs növlərində fərqli şəkildə təzahür edir. Bədi mətnlərdə onlar hadisələrin dinamikliyini və süjet xəttinin ardıcılığını təmin etməyə xidmət etdiyi halda, publisistik və akademik diskursda fikrin məntiqi əsaslandırılması, faktların xronoloji ardıcılıqla təqdim edilməsi və informasiyanın strukturlaşdırılması funksiyasını yerinə yetirir. Bu xüsusiyyətlər zaman budaq cümlələrinin yalnız sintaktik deyil, həm də funksional baxımdan əhəmiyyətini göstərir.[6;9;10]

Məsələn: **When the meeting ended, everyone left the room.**

Bu nümunədə *when* bağlayıcısı yalnız iki hadisə arasında zaman əlaqəsi yaratmır. Danışan əvvəlcə iclasın başa çatmasını əsas istinad nöqtəsi kimi təqdim edir, sonra isə iştirakçıların otağı tərk etməsini həmin hadisənin davamı kimi göstərir. Beləliklə, zaman budaq cümləsi diskurs daxilində informasiyanın təqdim edilmə ardıcılığını müəyyənləşdirir və oxucunun hadisələri düzgün interpretasiya etməsinə kömək edir. [3; 7; 10]

Praqmatik baxımdan zaman budaq cümlələrinin əsas funksiyalarından biri **kontekstin yaradılmasıdır**. Diskurs analizində qəbul edilir ki, hər bir yeni informasiya müəyyən kontekst daxilində təqdim olunduqda daha asan qavranılır. Bu səbəbdən danışan əsas fikrə keçməzdən əvvəl zaman budaq cümləsindən istifadə etməklə hadisənin baş verdiyi şəraiti müəyyən edir.

Məsələn: **Before the experiment began, all participants received detailed instructions.**

Burada əsas məqsəd eksperiment haqqında məlumat vermək deyil. Danışan əvvəlcə iştirakçıların təlimatlandırıldığını bildirərək sonrakı hadisələrin başa düşülməsi üçün zəruri fon məlumatını yaradır. Bu xüsusiyyət zaman budaq cümlələrinin diskurs təşkilindəki funksional əhəmiyyətini göstərir.

Diskurs mühitində zaman budaq cümlələri hadisələrin xronoloji düzülüşünü qorumaqla yanaşı, informasiyanın prioritetliyini də müəyyənləşdirir. Müəllif və ya danışan hansı hadisəni əvvəl təqdim edirsə, oxucu həmin informasiyanı sonrakı

fikirlərin interpretasiyası üçün əsas kimi qəbul edir. Bu xüsusiyyət praqmatikada **informasiya strukturunun təşkili** kimi qiymətləndirilir.

Xüsusilə akademik və elmi mətnlərdə zaman budaq cümlələri hadisələrin mərhələlərlə izah edilməsində mühüm vasitə hesab olunur.

Məsələn: **After the data had been analyzed, the researchers compared the obtained results with previous findings.**

Bu cümlədə hadisələrin sadəcə ardıcılığı deyil, elmi tədqiqat prosesinin məntiqi inkişaf mərhələləri təqdim edilir. Oxucu əvvəlcə məlumatların emal olduğunu, daha sonra isə müqayisənin aparıldığını qəbul edir. Bu ardıcılıq mətnin elmi məntiqini gücləndirir və informasiyanın sistemli şəkildə təqdim edilməsinə xidmət edir.

Zaman budaq cümlələrinin digər mühüm praqmatik funksiyası **kommunikativ vurğunun istiqamətləndirilməsidir**. Danışan hadisələrdən hansını daha vacib hesab edirsə, onu ya əsas cümlədə, ya da budaq cümlədə yerləşdirərək oxucunun diqqətini həmin hissəyə yönəldə bilir.

Məsələn: **While many students focused on grammar, the teacher emphasized communicative competence.**

Bu nümunədə müəllif diqqəti tələbələrin fəaliyyətinə deyil, müəllimin kommunikativ yanaşmasına yönəldir. *While* bağlayıcısı zahirən zaman münasibəti yaratsa da, diskurs daxilində müqayisə və qarşılaşdırma çaları da formalaşdırır. Bu isə göstərir ki, zaman budaq cümlələrinin praqmatik yükü onların formal sintaktik funksiyasından daha genişdir.

Zaman budaq cümlələrinin praqmatik interpretasiyası və diskursdakı funksional rolu

Praqmatikanın əsas tədqiqat obyektı dil vahidlərinin konkret kommunikativ şəraitdə qazandığı mənalara araşdırılmasıdır. Eyni sintaktik konstruksiya müxtəlif diskurs mühitində fərqli praqmatik funksiyalar yerinə yetirə bilər. Bu baxımdan zaman budaq cümlələrinin semantik məzmunu onların formal quruluşundan daha geniş funksional imkanlara malikdir. Belə cümlələr danışanın kommunikativ niyyətini ifadə etməklə yanaşı, nitqin təşkilinə, informasiyanın paylanmasına və adresatın hadisələri müəyyən ardıcılıqla qəbul etməsinə təsir göstərir. [9; 11]

Müasir diskurs nəzəriyyəsində qəbul edilir ki, hər bir cümlə yalnız informasiya ötürmək məqsədi daşımır. Danışan müəyyən nitq strategiyası seçərək informasiyanın hansı ardıcılıqla təqdim olunacağını planlaşdırır. Bu zaman budaq cümlələri həmin strategiyanın mühüm elementlərindən biri kimi çıxış edir. Onların köməyi ilə danışan hadisələrin zaman çərçivəsini müəyyənləşdirir, mətn daxilində məntiqi keçidləri təmin edir və əsas informasiyanın qavranılmasını asanlaşdırır.

Zaman budaq cümlələrinin praqmatik interpretasiyası kontekstin xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Eyni bağlayıcı müxtəlif kommunikativ situasiyalarda fərqli funksional çalarlar qazana bilər. Məsələn, *when* bağlayıcısı bir halda yalnız

zaman münasibətini ifadə etdiyi halda, digər halda hadisələrin səbəbli əlaqəsini, gözlənilməzliyini və ya müəyyən məqamın xüsusi vurğulanmasını da ifadə edə bilər. Bu isə göstərir ki, zaman budaq cümlələrinin mənası yalnız qrammatik göstəricilər əsasında deyil, həm də diskursun ümumi məzmunu və kommunikativ məqsədi çərçivəsində formalaşır.

Bununla yanaşı, zaman budaq cümlələri mətnin koherentliyinin və kohezivliyinin təmin olunmasında mühüm vasitələrdən biridir. Onlar ayrı-ayrı informasiya blokları arasında məntiqi və temporal əlaqə yaradır, hadisələrin inkişaf xəttini izləməyi asanlaşdırır və oxucu və ya dinləyicinin diqqətini əsas məqamlara yönəldir. Xüsusilə akademik və publisistik diskursda bu konstruksiya arqumentlərin sistemli şəkildə təqdim edilməsinə, bədii diskursda isə süjetin ardıcıl inkişafına və zaman planının aydın ifadəsinə xidmət edir.

Beləliklə, zaman budaq cümlələrinin praqmatik xüsusiyyətləri onların yalnız sintaktik strukturunun deyil, həm də kommunikativ məqsəd, diskurs növü və kontekstin qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşdığını göstərir. Bu yanaşma həmin konstruksiya funksional potensialını daha dolğun qiymətləndirməyə və onların müasir ingilis diskursunda yerini kompleks şəkildə müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Məsələn: **As soon as the manager approved the proposal, the project team started implementation.**

Bu nümunədə *as soon as* bağlayıcısı yalnız iki hadisənin ardıcıl baş verdiyini göstərmir. Danışan layihənin başlanmasını rəhbərin qərarı ilə şərtləndirərək hadisələr arasında səbəb-nəticəyə yaxın praqmatik əlaqə yaradır. Oxucu layihənin başlanmasını təsadüfi hadisə kimi deyil, əvvəlki qərarın təbii davamı kimi qəbul edir. Beləliklə, zaman budaq cümləsi diskursda hadisələrin interpretasiya istiqamətini müəyyənləşdirir.

Praqmatik baxımdan diqqəti cəlb edən xüsusiyyətlərdən biri də zaman budaq cümlələrinin **informasiya strukturunun təşkilində** iştirak etməsidir. Müasir dilçilikdə informasiya adətən "verilmiş" (given information) və "yeni" (new information) komponentlərinə ayrılır. Danışan əvvəlcə adresata məlum və ya kontekstdən çıxarıla bilən məlumatı təqdim edir, sonra isə yeni informasiyanı əsas cümlədə ifadə edir. Bu xüsusiyyət xüsusilə akademik və publisistik diskursda daha aydın müşahidə olunur.

Məsələn: **When previous studies are taken into consideration, the obtained results become more convincing.**

Burada əvvəlki tədqiqatlara istinad oxucu üçün kontekst yaradır, əsas fikir isə nəticələrin etibarlılığı ilə bağlıdır. Belə quruluş elmi diskursun məntiqini gücləndirir və müəllifin arqumentasiyasını daha inandırıcı edir.

Zaman budaq cümlələrinin praqmatik funksiyalarından biri də **mətnin koherentliyini** təmin etməkdir. Koherentlik dedikdə, mətnin müxtəlif hissələrinin mənə baxımından bir-biri ilə əlaqələndirilməsi nəzərdə tutulur. İngilis dilində *when*,

before, after, while, until kimi bağlayıcılar hadisələri yalnız zaman baxımından deyil, həm də məntiqi ardıcılıq baxımından əlaqələndirir. Nəticədə oxucu hadisələrin inkişaf xəttini fasiləsiz şəkildə izləyə bilər.

Bundan başqa, zaman budaq cümlələri danışanın **kommunikativ niyyətinin yumşaldılması** funksiyasını da yerinə yetirə bilər. Xüsusilə rəsmi və akademik ünsiyyətdə danışan fikrini birbaşa ifadə etmək əvəzinə zaman konstruksiyyalarından istifadə etməklə nitqin nəzakət dərəcəsini artırır.

Məsələn: **Before we make a final decision, we should examine all available evidence.**

Bu cümlədə danışan birbaşa göstəriş vermir. Əksinə, qərar qəbul edilməzdən əvvəl əlavə qiymətləndirmənin vacibliyini vurğulayır. Belə yanaşma nitqin daha diplomatik və əməkdaşlığa əsaslanan xarakter almasına xidmət edir. [6; 11]

Diskurs analizində qeyd olunur ki, zaman budaq cümlələrinin funksiyası onların yerləşdiyi kommunikativ mühitdən asılı olaraq dəyişə bilər. Eyni sintaktik model bədii, akademik, publisistik və gündəlik danışq diskurslarında müxtəlif pragmatik çalarlar qazanır. Məsələn, bədii mətndə zaman budaq cümlələri hadisələrin dinamikliyini və emosional təsirini artırdığı halda, akademik diskursda onlar arqumentlərin məntiqi ardıcılığını və elmi əsaslandırmanı gücləndirən vasitə kimi çıxış edir. Bu xüsusiyyət göstərir ki, zaman budaq cümlələrinin funksional potensialı yalnız qrammatik quruluşla deyil, həm də istifadə olunduğu diskursun məqsədi və kommunikativ xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur.

Zaman budaq cümlələrinin funksional-semantik xüsusiyyətləri və müasir dilçilik nəzəriyyələri kontekstində təhlili

Müasir funksional dilçilikdə dil vahidlərinin qiymətləndirilməsi onların yalnız formal quruluşuna əsaslanmır. Hallidayin sistemli-funksional dilçilik nəzəriyyəsinə görə dil hər şeydən əvvəl sosial ünsiyyət vasitəsidir və hər bir qrammatik konstruksiya müəyyən kommunikativ funksiyanın reallaşdırılmasına xidmət edir. Bu yanaşma zaman budaq cümlələrinin də yalnız zaman münasibətlərini ifadə edən sintaktik vahid olmadığını, eyni zamanda mətnin strukturlaşdırılması və nitqin məqsədyönlü təşkili baxımından mühüm rol oynadığını göstərir.

İngilis dilində zaman budaq cümlələri hadisələr arasında xronoloji münasibət yaratmaqla yanaşı, informasiyanın mərhələli təqdim olunmasını təmin edir. Bu xüsusiyyət xüsusilə elmi və akademik diskursda özünü daha qabarıq göstərir. Müəllif oxucunu nəticəyə birbaşa yönəltmək əvəzinə, hadisələri müəyyən ardıcılıqla təqdim edir və bununla da arqumentasiyanın məntiqi inkişafını təmin edir. Bundan başqa, zaman budaq cümlələrinin seçimi diskursun məqsədindən və ünsiyyət şəraitindən asılı olaraq dəyişə bilər. Eyni hadisə müxtəlif zaman bağlayıcıları vasitəsilə təqdim edildikdə informasiyanın vurğulanma dərəcəsi, hadisələrin qarşılıqlı əlaqəsi və oxucunun mətni qavrama istiqaməti fərqlənir. Bu baxımdan zaman budaq cümlələri

mətnin koherentliyinin və kohezivliyinin təmin edilməsində mühüm sintaktik vasitələrdən biri hesab olunur və diskursun kommunikativ səmərəliliyini artırır. [6; 9]

Məsələn: **After the hypothesis had been tested, the collected data were interpreted in accordance with the research objectives.**

Bu cümlədə hadisələrin ardıcılığı yalnız zaman baxımından deyil, elmi tədqiqatın metodoloji mərhələləri baxımından da əhəmiyyət daşıyır. Oxucu başa düşür ki, nəticələrin şərhı yalnız hipotezin yoxlanılmasından sonra mümkün olmuşdur. Beləliklə, zaman budaq cümləsi elmi diskursun məntiqi ardıcılığını və inandırıcılığını gücləndirir.

Hallidayin **tema–rema** konsepsiyası baxımından da zaman budaq cümlələrinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Tema cümlənin başlanğıc nöqtəsini, rema isə yeni informasiyanı ifadə edir. İngilis dilində zaman budaq cümlələrinin cümlənin əvvəlində yerləşdirilməsi çox vaxt tema funksiyasını yerinə yetirir və oxucunu əsas informasiyanın qəbuluna hazırlayır.

Məsələn: **When digital technologies became an integral part of education, new approaches to language teaching emerged.**

Bu nümunədə zaman budaq cümləsi mövzunu müəyyənləşdirir və sonrakı fikrin qavranılması üçün kontekst yaradır. Əsas informasiya isə yeni tədris yanaşmalarının meydana çıxmasıdır. Belə struktur mətnin informasiya axınını daha sistemli və anlaşılan edir.

Digər tərəfdən, zaman budaq cümlələrinin yerləşmə mövqeyi müəllifin kommunikativ strategiyasını da əks etdirir. Əgər zaman budaq cümləsi əsas cümlədən əvvəl verilsə, danışan konteksti ön plana çıxarır; əksinə, budaq cümlə əsas cümlədən sonra yerləşdirildikdə əsas diqqət hadisənin özünə yönəlir.

Müqayisə edək:

When the lecture finished, the students asked several questions.

və

The students asked several questions when the lecture finished.

Hər iki cümlə qrammatik baxımdan düzgündür. Lakin birinci nümunədə danışan əvvəlcə hadisənin zaman çərçivəsini təqdim edir, ikinci nümunədə isə əsas diqqət tələbələrin hərəkətinə yönəldilir. Bu fərq pragmatik baxımdan əhəmiyyətlidir və göstərir ki, zaman budaq cümlələrinin funksiyası yalnız sintaktik quruluşla məhdudlaşmır.

Leechin nəzakət prinsipi baxımından da zaman budaq cümlələrinin istifadəsi xüsusi maraq doğurur. Rəsmi və akademik ünsiyyətdə danışan bir çox hallarda fikrini imperativ formada deyil, dolayı konstruksiyalar vasitəsilə ifadə etməyə üstünlük verir. Zaman budaq cümlələri bu məqsəd üçün münasib vasitələrdən biridir.

Məsələn:

Before you submit the manuscript, please check all references carefully.

Burada müəllif göstərişi sərt əmr formasında deyil, müəyyən zaman çərçivəsi

daxilində təqdim edir. Nəticədə ifadənin nəzakət səviyyəsi yüksəlir və kommunikativ təsir gücü artır.

Müasir diskurs analizində qəbul edilir ki, zaman budaq cümlələrinin praqmatik funksiyası onların istifadə olunduğu kommunikativ mühitdən birbaşa asılıdır. Akademik diskursda onlar arqumentlərin sistemli inkişafını təmin etdiyi halda, publisistik mətnlərdə hadisələrin dinamikasını artırır, bədii əsərlərdə isə süjetin ritmini formalaşdıran mühüm sintaktik vasitəyə çevrilir. Bu universallıq zaman budaq cümlələrinin funksional potensialının olduqca geniş olduğunu göstərir.

Beləliklə, funksional dilçilik və praqmatika baxımından aparılan təhlil göstərir ki, zaman budaq cümlələri yalnız zaman münasibətlərini ifadə edən qrammatik konstruksiyalar deyil, həm də mətnin strukturlaşdırılması, informasiya axınının idarə olunması, kommunikativ məqsədin həyata keçirilməsi və diskursun koherentliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayan dil vahidləridir.

Zaman budaq cümlələrinin diskursda funksional əhəmiyyəti

Zaman budaq cümlələrinin praqmatik xüsusiyyətləri onların yalnız zaman münasibətlərini ifadə etməsi ilə məhdudlaşmır. Müasir ingilis diskursunda bu konstruksiyalar mətnin məntiqi ardıcılığını təmin edir, hadisələr arasında əlaqə yaradır və oxucunun diqqətini əsas informasiyaya yönəldir. Zaman budaq cümlələrinin cümlənin əvvəlində və ya sonunda işlənməsi informasiyanın təqdim edilmə üsuluna və kommunikativ məqsədə təsir göstərir.

Akademik diskursda bu tip cümlələr tədqiqatın mərhələlərinin ardıcıl təqdim edilməsinə, publisistik mətnlərdə hadisələrin dinamik təsvirinə, bədii əsərlərdə isə süjet xəttinin inkişafına xidmət edir. Buna görə də onların funksional imkanları yalnız sintaktik xüsusiyyətlərlə deyil, istifadə olunduğu kommunikativ mühitlə də müəyyən edilir.

Aparılan təhlil göstərir ki, zaman budaq cümlələri müasir ingilis dilində informasiyanın strukturlaşdırılması, mətnin koherentliyinin qorunması və danışanın kommunikativ niyyətinin ifadə olunması baxımından mühüm praqmatik vasitələrdən biridir. [6;8;11]

Nəticə

Tədqiqat zamanı müəyyən edilmişdir ki, müasir ingilis dilində zaman budaq cümlələri yalnız qrammatik zaman münasibətlərini ifadə edən sintaktik vahidlər deyil, həm də diskursun təşkili və kommunikativ məqsədlərin həyata keçirilməsində mühüm funksiyalar yerinə yetirir. Onların işlənmə xüsusiyyətləri kontekstdən, ünsiyyət şəraitindən və danışanın kommunikativ niyyətindən asılı olaraq dəyişir.

Araşdırma nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, zaman budaq cümlələri mətnin məntiqi ardıcılığını təmin edir, informasiya axınının səmərəli təşkilinə kömək edir və əsas fikrin daha aydın çatdırılmasına xidmət edir. Akademik, publisistik və bədii diskurslarda bu konstruksiyalar fərqli praqmatik çalarlar qazanaraq nitqin təsir gücünü artırır.

Eyni zamanda müəyyən edilmişdir ki, zaman budaq cümlələrinin funksional imkanları istifadə olunduqları diskurs növündən və kommunikativ situasiyadan asılı olaraq müxtəlif formalarda reallaşır. Bu konstruksiyalar hadisələr arasındakı zaman əlaqələrinin ifadəsi ilə yanaşı, informasiyanın prioritetləşdirilməsi, mətnin strukturlaşdırılması və müəllifin kommunikativ strategiyasının həyata keçirilməsində də mühüm rol oynayır. Bu xüsusiyyətlər onların müasir funksional dilçilik və praqmatika baxımından əhəmiyyətini bir daha təsdiq edir.

Araşdırmanın nəticələri göstərir ki, zaman budaq cümlələrinin praqmatik aspektdən öyrənilməsi ingilis dilinin sintaktik sisteminin funksional xüsusiyyətlərinin daha dərinədən dərk edilməsinə imkan yaradır. Əldə olunan nəticələr gələcək tədqiqatlarda müxtəlif diskurs növlərinin müqayisəli təhlili, eləcə də ingilis dilinin tədrisi prosesində zaman budaq cümlələrinin kommunikativ funksiyalarının izahı baxımından nəzəri və praktik əhəmiyyət daşıya bilər.

Beləliklə, zaman budaq cümlələrinin praqmatik aspektdən öyrənilməsi onların funksional imkanlarını daha dolğun şəkildə müəyyən etməyə imkan verir və müasir ingilis dilinin sintaktik sisteminin kommunikativ xüsusiyyətlərinin araşdırılması üçün yeni elmi yanaşmalar təqdim edir.

Ədəbiyyat:

1. Axundov A.A. **Ümumi dilçilik**. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. **Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti**. IV cildə. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
3. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E. **Longman Grammar of Spoken and Written English**. London: Longman, 1999. – 1204 p.
4. Crystal D. **The Cambridge Encyclopedia of the English Language**. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – 580 p.
5. Grice H.P. **Logic and Conversation**. In: Cole P., Morgan J.L. (Eds.). *Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 1975. – pp. 41–58.
6. Halliday M.A.K., Matthiessen C.M.I.M. **Halliday's Introduction to Functional Grammar**. 4th ed. London: Routledge, 2014. – 808 p.
7. Huddleston R., Pullum G.K. **The Cambridge Grammar of the English Language**. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 1840 p.
8. Leech G.N. **Principles of Pragmatics**. London: Longman, 1983. – 250 p.
9. Levinson S.C. **Pragmatics**. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 420 p.
10. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. **A Comprehensive Grammar of the English Language**. London: Longman, 1985. – 1779 p.

11. Yule G. **Pragmatics**. Oxford: Oxford University Press, 1996. – 138 p.
12. Yule G. **The Study of Language**. 7th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. – 400 p.

Hummetova Aynur

PRAGMATIC FUNCTIONS OF TEMPORAL CLAUSES IN CONTEMPORARY ENGLISH DISCOURSE

Abstract

This article examines the pragmatic functions of temporal subordinate clauses in contemporary English within the framework of functional linguistics and discourse analysis. The main objective of the study is to demonstrate that temporal subordinate clauses should be regarded not only as syntactic structures expressing temporal relations between events but also as important linguistic devices contributing to discourse organization, text structuring, and the realization of the speaker's communicative intentions. The research is based on the theoretical principles of pragmatics, discourse analysis, and Halliday's Systemic Functional Linguistics, with particular attention paid to the functional behavior of temporal subordinate clauses in different types of discourse.

The study reveals that subordinate clauses introduced by conjunctions such as **when, while, before, after, since, until, as soon as**, and **whenever** perform a variety of communicative functions beyond indicating chronological sequence. They contribute to textual coherence and cohesion, organize the flow of information, emphasize key ideas, and support the implementation of communicative strategies. The analysis of examples selected from academic, journalistic, and literary English texts demonstrates that temporal subordinate clauses play a significant role in highlighting relevant information, establishing semantic and logical relations between events, and ensuring the logical continuity of discourse.

The findings indicate that the functional potential of temporal subordinate clauses depends not only on their syntactic structure but also on discourse context, communicative situation, and pragmatic intentions. Therefore, studying these constructions from a pragmatic perspective contributes to a deeper understanding of the functional characteristics of English syntax and provides a valuable theoretical basis for further research in functional linguistics, discourse studies, and English language teaching.

Keywords: English language, temporal clause, pragmatics, discourse, complex sentence, communicative function, subordination

Хумметова Айнур

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ПРИДАТОЧНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ ВРЕМЕНИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ДИСКУРСЕ

Резюме

В статье исследуются прагматические функции придаточных предложений времени в современном английском языке с позиций функциональной лингвистики и дискурс-анализа. Цель исследования заключается в определении роли придаточных предложений времени не только как синтаксических конструкций, выражающих временные отношения между событиями, но и как важных средств организации дискурса, структурирования текста и реализации коммуникативного намерения говорящего. Теоретическую основу исследования составляют положения прагматики, дискурс-анализа и системно-функциональной лингвистики М. Халлидея, что позволяет рассмотреть данные конструкции в широком функциональном аспекте.

Установлено, что придаточные предложения времени, вводимые союзами **when, while, before, after, since, until, as soon as, whenever** и другими, выполняют не только функцию выражения хронологической последовательности событий, но и обеспечивают связность и целостность текста, организуют подачу информации, акцентируют внимание на ключевых элементах высказывания и способствуют реализации коммуникативной стратегии автора или говорящего. На основе анализа примеров из англоязычных научных, публицистических и художественных текстов выявлены особенности функционирования придаточных предложений времени в различных типах дискурса.

Результаты исследования показывают, что функциональные возможности придаточных предложений времени определяются не только их синтаксической структурой, но и коммуникативной ситуацией, контекстом и особенностями дискурсивной среды. Полученные выводы способствуют более глубокому пониманию функциональных особенностей синтаксической системы современного английского языка и могут служить теоретической основой для дальнейших исследований в области функциональной лингвистики, прагматики, дискурс-анализа и методики преподавания английского языка.

Ключевые слова: английский язык, придаточные предложения времени, прагматика, дискурс, сложное предложение, коммуникативная функция

Rəyçi: dosent Şasəddin Mikayılov